Выкарыстанне лексічнага матэрыялу з твораў Уладзіміра Караткевіча для падрыхтоўкі да алімпіяды па беларускай мове і літаратуры ў 9-11 класах

Таццяна Андрэеўна Троцкая,
настаўніца беларускай мовы і літаратуры
вышэйшай кваліфікацыйнай катэгорыі
Арэхаўскай сярэдняй школы імя Ю.В. Смірнова Аршанскага раёна

Дадзены матэрыял, падрыхтаваны на аснове лексікі з твораў Уладзіміра Караткевіча, можна выкарыстаць для падрыхтоўкі да алімпіяды па беларускай мове і літаратуры. Усе прапанаваныя словы ўзяты з праграмных твораў пісьменніка, якія вывучаюцца ў 5-11 класах.

Фарміраванне трывалых ведаў у старшых класах патрабуе не толькі засваення тэарэтычных пастулатаў, але і моўнай інтуіцыі, умення аналізаваць і інтэрпрэтаваць мастацкія тэксты. Алімпіяда па беларускай мове і літаратуры – гэта выпрабаванне, якое аб’ядноўвае ўсе гэтыя навыкі. У гэтым кантэксце асаблівую каштоўнасць мае лексічны матэрыял з твораў Уладзіміра Караткевіча – аднаго з найвыдатнейшых пісьменнікаў Беларусі XX стагоддзя. Выкарыстанне лексікі Караткевіча ў падрыхтоўцы да алімпіяды дазваляе развіць навыкі аналізу і ўзбагаціць маўленне навучэнцаў.

Для выкарыстання лексічнага матэрыялу для алімпіядных заданняў па беларускай мове прапануецца знайсці адпаведнасць паміж словамі і іх значэннямі на прапанаваных картках.

Картка № 1

1. Дынастыя	1. Халоднае памяшканне пры хаце для захоўвання запасаў ежы, адзення і іншых хатніх рэчаў
2. Анімаліст	2. Белая паласа вакол шыі
3. Ажаролак	3. Прыстасаванне для прывязвання, падымання грузаў, перадачы руху і іншых мэт, якое складаецца з металічных звёнаў, паслядоўна счэпленых адно з другім
4. Патрыярх	4. Невялікая ліса з вялікімі вушамі
5. Ланцуг	5. Невялікая надбудова над сярэдняй часткай дома
6. Камора	6. Пачынальнік роду
7. Мезанін	7. Некалькі пакаленняў, якія з роду ў род наследуюць адну і тую ж прафесію ці занятак

ИЗДАТЕЛЬСКИЙ ДОМ ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРЕССА

8. Фенек	8. Мастак або скульптар, які паказвае ў сваіх творах пераважна жывёл

Картка № 2

1. Нукер	1. Рэшткі разбуранага збудавання, паселішча
2. Аркан	2. Невялікая пабудова ў глухой мясцовасці для адзінокіх манахаў-пустэльнікаў, аддаленая ад чалавечага паселішча
3. Пустэльнік	3. Дружыннік, воін уласнай аховы хана
4. Руіны	4. Частка збруі, якая надзяваецца каню на галаву
5. Шэлег	5. Чалавек, які з рэлігійных меркаванняў адмовіўся ад зносін з людзьмі і пасяліўся ў бязлюдным месцы
6. Цёмнік	6. Дробная манета
7. Аброць	7. Доўгая вяроўка з рухомай пятлёй на канцы для лоўлі коней і іншай жывёлы
8. Скіт	8. Кіраўнік дзесяцітысячнага войска

Картка № 3

1. Кубел	1. Страва са свежай рыбы з прыправамі
2. Талака	2. Печ у лазні, складзеная з камення
3. Каменка	3. Дзежка з вушкамі і векам для захавання прадуктаў і рэчаў
4. Юшка	4. Салодкая ячменная каша, якую ядуць перад Калядамі і Новым годам; на памінках
5. Цэбар	5. Скрыня з векам на завесах і замком, якая служыць для захоўвання адзення
6. Поліўка	6. Калектыўная дапамога ў гаспадарчых работах
7. Куцця	7. Шырокая круглая драўляная пасудзіна з клёпак з двума вушкамі
8. Куфар	8. Тлусты гарачы суп, падбоўтаны мукой

Картка № 4

1. Віціна	1. Паўстанец
2. Старык	2. Зручны выпадак для якой-небудзь справы
3. Улан	3. Старое перасохлае рэчышча
4. Інсургент	4. Салдат або афіцэр коннай арміі
5. Аказія	5. Каравульнае памяшканне
6. Фельд’егер	6. Паляўнічая сумка для дзічыны

7. Абвахта	7. Крытае судна для перавозкі збожжа
8. Ягташ	8. Ваенны кур’ер

Картка № 5

1. Палац	1. Падвода для перавозкі грузаў
2. Дрыкганты	2. Штосьці нерэальнае, падманнае; здань
3. Лемпарт	3. Вялікі, раскошны, багаты будынак
4. Маярат	4. Паядынак паміж дзвюма асобамі з выкарыстаннем зброі
5. Прывід	5. Жанчына, якая вядзе хатнюю гаспадарку ў багатым доме; аканомка
6. Дуэль	6. Нерухомая маёмасць, на якую пашыраецца парадак атрымання спадчыны, пры якім зямельнае ўладанне пераходзіць старэйшаму сыну або старэйшаму ў родзе
7. Ахмістрыня	7. Вымерлая беларуска-польская парода коней
8. Фурманка	8. Балотная рысь

Картка № 6

1. Ларнік	1. Каталіцкі епіскап
2. Мытнік	2. Пляскатая табакерка для табакі
3. Засценак	3. Галоўны над архівам
4. Біскуп	4. Спецыяліст у галіне будаўніцтва; архітэктар
5. Таўлінка	5. Ганец, вястун, скараход
6. Сыгнет	6. Тып сельскага паселішча на Беларусі ў XVI–XX стст.
7. Дойлід	7. Службовая асоба ў ВКЛ, якая збірала пошліну з купцоў за ўвоз і вываз тавараў
8. Цякач	8. Пярсцёнак з пячаткай (імяннной)

Адказы:

1. 1 – 7; 2 – 8; 3 – 2; 4 – 6; 5 – 3; 6 – 1; 7 – 5; 8 – 4.
2. 1 – 3; 2 – 7; 3 – 5; 4 – 1; 5 – 6; 6 – 8; 7 – 4; 8 – 2.
3. 1 – 3; 2 – 6; 3 – 2; 4 – 1; 5 – 7; 6 – 8; 7 – 4; 8 – 5.
4. 1 – 7; 2 – 3; 3 – 4; 4 – 1; 5 – 2; 6 – 8; 7 – 5; 8 – 6.
5. 1 – 3; 2 – 7; 3 – 8; 4 – 6; 5 – 2; 6 – 4; 7 – 5; 8 – 1.
6. 1 – 3; 2 – 7; 3 – 6; 4 – 1; 5 – 2; 6 – 8; 7 – 4; 8 – 5.

Прапанаваны лексічны матэрыял можна выкарыстаць і для алімпіядных заданняў па беларускай літаратуры. Для гэтага падаецца табліца

з падказкамі па змесце твораў У. Караткевіча для вызначэння іх назваў і падбору лексічнага матэрыялу адпаведна названым творам.

Падказкі	Назва твора	№ карткі з лексічным матэрыялам
1. Гэта этнаграфічны твор, у якім расказваецца пра нашу Радзіму		
2. Жонка паўстанца вязе дакумент аб памілаванні мужа і спазняецца на дзесяць хвілін		
3. Сюжэт твора заснаваны на легендзе пра радавое пракляцце		
4. Маленькая жывёла велічынёй з рукавічку ператварылася ў вялізнага мядзведзя		
5. Падзеі твора, якія адбываліся больш за чатырыста гадоў назад, пераклікаюцца з падзеямі Вялікай Айчыннай вайны		
6. У гэтым творы расказваецца пра дзве версіі ўзнікнення назвы «Белая Русь»		

Адказы:

Падказкі	Назва твора	№ карткі з лексічным матэрыялам
1. Этнаграфічны твор, у якім расказваецца пра нашу Радзіму	«Зямля пад белымі крыламі»	3
2. Жонка паўстанца вязе дакумент аб памілаванні мужа і спазняецца на дзесяць хвілін	«Паром на бурнай рацэ»	4
3. Сюжэт твора заснаваны на легендзе пра радавое пракляцце	«Дзікае паляванне караля Стаха»	5
4. Маленькая жывёла велічынёй з рукавічку ператварылася ў вялізнага мядзведзя	«Былі ўмяне мядзведзі»	1

5. Падзеі твора, якія адбываліся чатырыста гадоў назад, пераклікаюцца з падзеямі Вялікай Айчыннай вайны	«Чорны замак Альшанскі»	6
6. У гэтым творы расказваецца пра дзве версіі ўзнікнення назвы «Белая Русь»	«Лебядзіны скіт»	2

Лексічны матэрыял з твораў Уладзіміра Караткевіча – гэта не толькі мастацкая каштоўнасць, але і эфектыўны інструмент для развіцця моўных і літаратурных кампетэнцый навучэнцаў. Яго выкарыстанне ў падрыхтоўцы да алімпіяды дазваляе навучэнцам авалодаць багатай беларускай лексікай, адчуць дух часу, у якім жылі героі твораў пісьменніка, узбагаціць веды па прадмеце, развіваць аналітычныя навыкі, неабходныя для паспяховага ўдзелу ў алімпіядах.

Спіс літаратуры

1. Караткевіч, У. Збор твораў : У 25 т. / У. Караткевіч. – Мн. : Маст. літ., 2013.

2. Баханькоў, А. Я. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы / А. Я. Баханькоў, І. М. Гайдукевіч, П. П. Шуба. – Мн. : Парадокс, 1998. – 414 с.

ИЗДАТЕЛЬСКИЙ ДОМ ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРЕССА